

TÜRKİYE İLE SURIYE ARASINDAKİ KRİZİN HATAY BÖLGESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ *

Prof. Dr. Kamuran Reçber,* Doç. Dr. Veysel Ayhan **

ÖZET

2011 tarihinde başlayan rejim karşıtı gösteriler, Suriye'nin birliğini ve bütünlüğünü doğrudan etkilemiştir. Suriye'deki krizi bir iç mesele olarak tanımlayan Türkiye, iki taraf arasında doğrudan etnik, ekonomik, mezhep ve tarihsel bir ilişki kurmaktaydı. Suriye kendi içerisinde toplumsal düzeyde ayrışırken, bunun farklı şekillerde Türkiye'yi etkileyeceği öngörülmekteydi. Özellikle Türkiye ve Suriye arasındaki ekonomik yaptırımların Hatay ekonomisi üzerinde etkileri olabileceği ifade edilmekteydi. Bu kapsamda çalışmada, yaptırımların ve Suriye krizinin Hatay bölgesi üzerindeki etkileri ve krizden etkilenen kesimlerin talepleri irdelenecektir. Ayrıca, tarihsel olarak Hatay bölgesi ile Suriye arasında her zaman ticari ve toplumsal bir ilişki olduğunu da eklemek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Suriye Krizi, Hatay Bölgesi, Hatay Ekonomisi.

EFFECTS OF CRISIS BETWEEN TURKEY AND SYRIA ON HATAY REGION

ABSTRACT

An anti-regime demonstration in Syria started on 2011 March deeply impacted upon the unity of the country. Ankara's perception identifying domestic problems in Syria with Turkey's economic and political instability stems from the historical, economical, ethnical, sectional similarities within the two countries. The drastic dissolution of Syria due to the internal war occurring in the country directly impacts the stability of Turkey in different ways. The economic sanctions on Syria affects Hatay's economy dreadfully. In this context, the study evaluates how the effects of the sanctions on Syria impact Hatay region politically and economically and the demands of the people in Hatay dreadfully affected from this crisis . It needs to be noted that there has always been a commercial and social relationship between Hatay region and Syria in the history.

* Bu çalışma Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından KUAP(İ)-2012/34 numara ve "Türkiye ile Suriye Arasında Yaşanan Siyasi, Ekonomik ve Diplomatik Yaptırımların Hatay Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri" isimli proje ile desteklenmiştir. Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederiz.

* Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bursa

** Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu,

Keywords: Turkey And Syria Crisis, Hatay Region, Economy on Hatay.

Giriş: Suriye Krizinden Hatay Krizine Mi?

Suriye krizinin farklı şekillerde Türkiye'ye etkisinin olabileceğine dönük Mart 2011'den itibaren analizler ve değerlendirmeler yapılmaktaydı. Nitekim ilk Suriyeli sığınmacıların Hatay'a gelmesinin ardından Suriye'deki iç savaşın daha da derinleşmesi ve karşılıklı ekonomik yaptırımlar, sınır bölgelerinin hem rejim hem de birbiriyle çatışan farklı grupların denetimi altına girmesi, etkinin beklenenden de büyük olacağını gözler önüne sermiştir. Bu kapsamda saha çalışmasına dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmalarda krizin özellikle Hatay bölgesine etkisinin kamuoyunda öngörülenden farklı olduğu dikkat çekmiştir.

Türkiye-Suriye arasında yaşanan kriz, birçok açıdan Türkiye'nin özelde Suriye ile genelde de tüm Orta Doğu ve Batı ile olan ilişkisini etkilemiştir. Türkiye-Suriye arasındaki kriz, 2011 yılının Mart ayında Suriye'de Esad rejimi karşıtı başlayan gösterilerin ardından ortaya çıkmış ve zamanla doğrudan ekonomik, toplumsal, siyasal, askeri ve diplomatik açıdan etkisini her iki taraf üzerinde de hissettirmiş bir sorun haline dönüşmüştür. Bununla birlikte Türkiye-Suriye krizinden en fazla etkilenen yerleşim yerlerinin başında Hatay bölgesinin geldiğini belirtmek gerekir. Hatay, coğrafi konumu itibarıyla Türkiye ile Suriye arasındaki sınır şehri olmasının ötesinde, toplumsal ve ekonomik düzeyde Suriye ile yoğun bir etkileşim içerisinde olan bir şehirdir. Nitekim Suriye'deki iç savaşın ortaya çıkardığı en önemli sorunlardan biri olan sığınmacı-mülteci krizinin de doğrudan Hatay ilini etkilediği açıktır. Esasında Hatay'ın Suriye'deki krizden en fazla etkilenmesinin nedenleri arasında Hatay'ın tarihsel, coğrafi, toplumsal ve ekonomik açıdan Suriye ile yoğun bir ilişkisi olmasından kaynaklanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası Suriye içinde özerk bir bölge haline dönüşen Hatay, 1938'de bağımsız bir devlet olduktan bir yıl sonra da Türkiye'ye katılma kararı almıştır. Dolayısıyla bağımsız bir devlet statüsünde iken Türkiye'ye katılma kararı alan Hatay'ın 1938 öncesi dönemde Suriye ile farklı bir ilişki boyutuna sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay üzerindeki etkisinin oldukça önemli olduğunu ve söz konusu etkinin mutlak suretle birçok boyutta irdelenmesi gerektiğini belirtmek gerekir.

Bu kapsamda etkinin birinci boyutunun toplumsal düzeyde olduğu açıktır. İkinci boyutta ise ekonomik etki gelebilir. Ancak ekonomik boyut veya olgu diğer hususlara göre ön sırada yer almamaktadır. Zira bu durum Hatay ilinde saha araştırması sırasında gerçekleştirilen toplantı ve görüşmelerin sonucunda farklı kesimler tarafından dile getirilmiştir. Nitekim Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay üzerindeki en önemli etkisi

toplumsal, güvenlik ve askeri anlamda yaşanan gerginlikler olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma ekibinin bölgede gerçekleştirdiği farklı dönemlerdeki saha araştırmalarında da Suriye krizinin aynı zamanda küçük çaplı bir Hatay krizine dönüştüğü de tespit edilmiştir.

Konuya ilişkin olarak Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay bölgesi üzerindeki etkisini şu şekilde sıralamakta yarar vardır:

1. Hatay'ın toplumsal grupları arasında yaşanan güvensizlik ve gerginliklerin derinleşmesine yol açmıştır;
2. Hatay bölgesinde yaşanan farklı toplumsal gruplar arasında bir ayrışma ve ötekileştirme sürecini başlatmıştır;
3. Hatay sınırı boyunca kriz öncesi yaşanan legal ihracatın yerini kaçakçılık ekonomisine bırakmasına ve sınır ticaretinin getirdiği kayıt dışı ekonomi olgusunun ortaya çıkmasına yol açmıştır;
4. Bir güzergâh olarak Suriye üzerinden Hataylı firmalar tarafından Suriye ve Orta Doğu pazarlarına yapılan ihracatın zayıflamasına yol açmıştır;
5. Suriyeli sığınmacılardan kaynaklanan düşük ücretli yeni işgücü imkânı Hatay ekonomisi üzerinde farklı etkilere yol açmıştır;
6. Suriye'deki iç savaşın lojistik ve insan faktörü açısından doğrudan Hatay, Suriye krizinin bir parçası haline dönüşmüştür;
7. Suriyeli sığınmacılar ile yerel vatandaşlar arasında ortaya çıkan ideolojik, mezhepsel ve ekonomik sorunların bölgede toplumsal rahatsızlık nedeni olmasına yol açmıştır;
8. Turizm, sağlık gibi hususlarda karşılıklı ziyaret temelinde doğrudan küçük esnafı etkileyen ekonomik hareketliliğin zayıflamasına yol açmıştır;
9. Suriyeli sığınmacıların alt sektörlerde çalışması sonucu, bölgede yeni bir iş gücü olgusunun ortaya çıkmasının getirdiği toplumsal rahatsızlığın ortaya çıkmasına;
10. Muhalif güçlerin yerel ekonomiye temel ihtiyaçları bağlamında bıraktıkları katkıya yol açmıştır;
11. Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının bölgedeki insani faaliyetlerinden kaynaklanan ekonomik hareketliliğe neden olmuştur.¹

Proje kapsamında gerçekleştirilen saha çalışmalarında ve mülakatlarda Suriye ile yaşanan krizin yukarıda belirttiğimiz gibi en az 11 başlıkta Hatay bölgesini etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak, bu kapsamda öne çıkan en önemli husus ise ilk başlarda ekonomik olarak ortaya çıkan durumun yerini toplumsal gerginlik ve çatışmaya bırakması şeklinde

¹ Hatay ve ilçelerinde gerçekleşen araştırma ve mülakatlar, Nisan-Mayıs 2013.

değerlendirilebilir. Hatay'ın toplumsal yapısının Suriye'dekine benzer olması, rejim karşıtları ve rejim taraftarlarının mezhepsel düzeyde savaşa yaklaşımı ve Hatay'da önemli oranda Arap kökenli Alevilerin yaşıyor olması, Suriye'de yaşanan askeri gelişmelerin doğrudan Hatay bölgesini etkilemesine yol açmıştır. Bu anlamda, güvenlik sorunlarının ve krizlerinin ortaya çıkmasının akabinde, ekonomik etkiler ikincil planda kalmıştır. Şehirde yaşanan tartışmaların başında, Suriye krizinin ekonomik etkilerinden ziyade toplumsal düzeyde yaşanan gerginlikler ve sığınmacıların getirdiği sorun ve imkânlar olmuştur.

Diğer yandan ekonomik açıdan bakıldığında ise Suriye'de yaşanan savaşın Hatay ekonomisinde ilk etapta bir daralmaya yol açtığı söylenebilir. Ancak, daha sonraki dönemlerde ise kayıt dışı ekonominin daha da güçlenmeye başladığı, sığınmacıların bir kısmının Hatay bölgesine yatırım yaptığı, sığınmacılardan kaynaklanan ucuz işgücü ve bölgede faaliyet gösteren uluslararası yardım kuruluşlarının faaliyetleri ve kayıt dışı sınır ticareti gibi birçok yeni unsurun Hatay bölgesindeki yerel ekonomiyi canlandırdığı ifade edilmektedir.² Özellikle sınır ticaretinin hacminde yaşanan genişleme yerel ekonomiye ekonomik açıdan farklı kaynakların girmesine yol açmış bulunmaktadır. Hatay üzerinden Türkiye'ye giriş yapan kayıt dışı petrol ürünleri Adana ve Mersin gibi yakın bölgelerde devletin vergi gelirlerini olumsuz etkilerken, bundan kazanç sağlayan yerel birimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.³ Bu durum kısa sürede bölgedeki ekonomik hareketliliğin artmasına yol açarken, diğer yandan toplumsal gerginliklerin derinleşmesine neden olmaktadır. Tartışmaların başında sınır ticaretinin mezhepsel ve etnik düzeyde belli gruplardan tarafından yapılması gelmektedir. Kriz öncesi dönemde Arap Alevilerinin etkin olduğu Suriye pazarından krizle birlikte çekildikleri ifade edilmektedir. Özellikle muhalif grupların yoğun baskıları sonucu ticaretin el değiştirdiği de gözlemlenmiştir. Araştırma ekibinin Cilvegözü sınır kapısında gerçekleştirdiği gözlemlerde sınırın Suriye tarafında özellikle Arap Alevilerinin geçemediği gözlemlenmiştir. Sınırın açık olmasına karşın, muhaliflerin baskılarının geçişleri engellediği saha araştırması sırasında gerçekleşen mülakatlarda ifade edilmiştir.⁴

Öneriler kısmında dile getirileceği üzere, kayıt dışı ekonomi ile etkin mücadelenin yanı sıra Türkiye-Suriye krizinin Hatay bölgesi üzerindeki etkisini sınırlandırmak için ekonomik paketlerin yanı sıra toplumsal gerginliği giderici siyasi açılımların da mutlak suretle ve kısa sürede hayata geçirilmesi oldukça önemlidir.

² Yerel iş adamları ile gerçekleşen mülakatlar, Nisan-Mayıs 2013.

³ Sınır bölgelerinde ve petrol satış bölgelerinde gerçekleşen gözlem ve mülakatları, Nisan-Mayıs 2013.

⁴ H.A., mülakat, Samandağı, Ağustos 2013.

Türkiye ile Suriye Arasındaki Krizin Hatay Bölgesi Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

Hatay bölgesi ekonomisi coğrafi, kültürel ve toplumsal ilişkilerden dolayı doğrudan Suriye ile bağlantılıdır. Bu doğrultuda Türkiye ile Suriye arasındaki siyasi ilişkilerin zayıf olduğu dönemlerde bile Hatay ile Suriye arasındaki ticari ilişkiler, bölge ekonomisi açısından önemli olmuştur. Bu doğrultuda Hatay'dan Suriye'ye son üç yılda yapılan ihracatı karşılaştırmalı bir şekilde irdelemekte yarar vardır.

	2012	2011	2010
Ocak	4.784.608	7.512.980	10.369.045
Şubat	4.759.181	7.808.859	7.619.668
Mart	4.813.051	5.186.464	6.988.433
Nisan	5.504.694	6.136.822	3.748.946
Mayıs	5.599.372	4.510.198	3.316.851
Haziran	4.540.974	4.462.440	7.097.432
Temmuz	3.277.668	13.628.098	12.485.507
Ağustos	196.888	9.461.238	13.036.668
Eylül	1.740.509	8.067.133	7.653.216
Ekim	5.508.558	15.344.370	17.954.496
Kasım	7.569.185	10.070.933	13.159.212
Aralık	8.464.345	4.789.060	14.551.966
Toplam	56.759.033	96.978.595	117.981.440

* Hatay'dan Suriye İhracat (ABD Doları)

Rapor tarihi:10.06.2013

Yukarıdaki verilerden de anlaşıldığı üzere kriz öncesi dönemde Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatın toplam miktarı yaklaşık 118 milyon Dolar iken bu rakam krizle birlikte ilk önce yaklaşık 97 milyon Dolara ve 2012'de de 56 milyon Dolara kadar gerilemiştir. Böylelikle iki yıl gibi kısa bir süre içerisinde Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatın yaklaşık %50 düştüğü gözlemlenmektedir. Hatay bölgesi açısından bakıldığında ekonomik ilişkilerin Suriye krizinden bağımsız olarak doğrudan iki devlet arasında alınan siyasi kararlardan daha fazla etkilendiği belirtilmektedir. Suriye'de iç çatışmalar 2012 yılı (kısmen 2013 yılı) içerisinde sürmesine rağmen bölgedeki ekonomik hareketliliğin sürdüğü görülmektedir. Ancak, 2012 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında sınır bölgesindeki ticari hareketlilik durma noktasına gelmiştir.

Diğer yandan Türkiye ile Suriye arasındaki krizin tırmandığı 2012 yılının ilk 8 ayında gerçekleşen ihracat daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında ciddi bir düşüş göstermiştir. Hatay üzerinden Suriye'ye gerçekleştirilen ihracat 2010 yılında en yüksek değerine ulaştıktan sonra Suriye'de yaşanan krize bağlı olarak bu ihracat düşüş göstermeye başlamıştır. İstatistikî bilgiler dikkate alındığında 2012 yılının Temmuz ayı sonrasında Hatay üzerinden Suriye'ye yapılan doğrudan ve transit ihracatın minimum düzeye indiği görülmektedir. Bu konuda Halep'teki çatışmaların yoğunlaşmasının ve Cilvegözü sınır kapısında Türkiye Cumhuriyeti gerçek veya tüzel kişilerine ait 12 çekici aracın (TIR)⁵ yakılması etkili olmuştur. Bu bağlamda 2012 yılının Temmuz ayında Hatay'dan Suriye'ye gerçekleştirilen ihracat 3.333.272 Dolar olmuştur. Ağustos ayına gelindiğinde ise söz konusu ihracat 196 bin Dolara kadar gerileyerek son yılların en düşük rakamına ulaşmıştır. Oysa Haziran ayında bu rakam 4.559.990 Dolar olmuştu. Mayıs ayında ise bahsi geçen rakam 5.599.372 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Karşılaştırmalı olarak bakıldığında 2011 yılının Ağustos ayında Suriye'ye gerçekleştirilen ihracatın 9.461 bin Dolar olduğu görülmektedir. Kriz öncesi dönemi kapsayan 2010 yılının Ağustos ayında ise söz konusu rakam 13.036 bin Dolarla oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hatay'dan Suriye'ye gerçekleşen ihracat krizle birlikte gerilemeye başlamıştır. 2012 yılının Temmuz ayında Türkiye ile Suriye arasındaki sınırın fiili olarak kapatılması ile birlikte Hatay bölgesi ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Ancak 2012 yılının Ağustos ayında Hatay ili ile Suriye arasındaki ekonomik ilişkilerde yeniden bir canlanma olmuş ve Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatta da bir yükseliş yaşanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Hatay üzerinden gerçekleşen 2013 yılına ait ilk üç aylık ihracat rakamlarını değerlendirmeye almak uygun olacaktır.

Suriye'ye ilk 3 ay ihracatı	Toplam (Milyon Dolar)
Ocak-Mart 2013	34.179.532
Ocak-Mart 2012	14.356840
Ocak-Mart 2011	20.508.303
Ocak-Mart 2010	24.977.146

Tablo 1: 2011 İhracatı (USD Dolar)

Tablodan da anlaşıldığı üzere kriz öncesi dönemde Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatın miktarı 20-25 milyon Dolar arası olmasına karşın, 2013 yılının ilk üç ayında söz

⁵ Genel mahiyette TIR olarak bilinen olgunun bir araç değil, bir taşıma sistemi olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira TIR kavramı Fransızcadaki şu tümcenin baş harflerinin kısaltılmasından oluşmaktadır: “*Transports Internationaux Routiers*”. Bu tümcenin anlamı Uluslararası Kara (Yolu) Taşımacılığı olmaktadır.

konusu rakamlar 34 milyon Dolara çıkmıştır. Oysa krizin silahlı çatışmalara dönüştüğü 2012 yılının ilk üç ayında ihracat rakamları 14 milyon Dolara kadar gerilemiştir. Dolayısıyla krizin üçüncü yılında Hatay'dan Suriye'ye yapılan ihracatta bir artış yaşanmaya başladığı gözlemlenmektedir.

Bu hususların yanı sıra, Suriye'deki krizden veya iç çatışmalardan kaynaklanan ve doğrudan yerel ekonomiyi etkileyen farklı nitelikteki ekonomik hareketliliğin de Hatay bölgesi ekonomisine sirayet ettiği saha çalışmalarında gözlemlenmiştir. Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının ağırlıklı olarak Hatay bölgesinde faaliyet yürütmelerinden kaynaklanan ekonomik bir hareketlilik, doğrudan Hatay ekonomisine dışarıdan bir nakit paranın girmesine yol açmıştır. Sığınmacı kampları için gerçekleşen satın almaların yanı sıra İHH, Kızılay, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Danish Refugee Council⁶ gibi ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının kamp dışında yaşayanlara sağladığı destekler de yerel ekonominin canlanmasına katkı sağlamıştır.

Ayrıca, mültecilerin de doğrudan yerel ekonominin canlanmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Ucuz işgücü olarak çalışan sığınmacıların bir kısmı günlük 15 veya 20 TL'ye farklı iş kollarında istihdam edildiği saha araştırmasıyla gözlemlenmiştir.⁷ Kriz öncesi dönemde Şanlıurfa ve diğer doğu illerinden Hatay'daki tarlalarda çalışmaya gelenlerin yerini doğrudan Suriyeli mültecilerin aldığı ve daha düşük ücrete istihdam edildiklerini de belirtmek gerekir. Bu türden istihdam durumunun iç hukukumuzda uyarlı olarak yapılması önemlidir. Zira kaçak olarak çalıştırılan bu kişilere ilişkin doğabilecek sorunların hem hukuki hem de maddi boyutu bulunmaktadır. Bu konuda etkin denetimlerin sağlanmasında yarar vardır.

Yerel ekonominin canlanmasına yol açan bir diğer olgu da Hatay-Suriye sınırının illegal ticaret açısından daha yoğun bir dönem yaşamasıdır. Özellikle muhaliflerin Suriye'deki savaşı sürdürmek için gerekli olan gıda ve tıbbi ürünler başta olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılama yönünde yarattıkları ekonomik değerlerin doğrudan yerel ekonomiyi etkilediği gözlemlenmiştir. Yerel esnaflarla gerçekleştirilen görüşmelerde krizin ilk önceleri bir tedirginlik yarattığı, ancak daha sonraları muhaliflerin de ekonomiyi canlandırıcı satın alımlar gerçekleştirmeleriyle birlikte krizin kendine özgü bir ekonomik değer oluşturduğu vurgulanmıştır.⁸

Hatay'daki ekonomik hareketlilik açısından bakıldığında doğrudan kampların dışında yaşayanların yerel ekonomiye farklı açılardan bıraktıkları katkının bir ekonomik canlanmaya

⁶ <https://drc.dk/relief-work/where-we-work/middle-east/turkey/>

⁷ Proje kapsamında Hatay bölgesi yerel iş adamlarıyla gerçekleşen toplantıda dile getirilmiştir.

⁸ 2013, mülakatlar, Hatay.

yol açtığı gözlemlenmiştir. Ev kiralarında yaşanan artış, doğrudan ailelerin aylık gelirlerine ek bir katkı yapmış, temel tüketim mallarının yerel ekonomiye olumlu yansımaları olmuştur. Örneğin, Suriyeli mültecilerin ağırlıklı olarak yerleştiği sınır ilçelerinden Reyhanlı ve Altınözü'ünde ev kiralarının 1000 TL ve üstüne çıkması yerel ev ekonomisine olumlu bir katkı sağlamıştır.⁹

Diğer yandan Suriye'deki iç çatışmalardan dolayı Türkiye'ye çeşitli yollardan getirilen nakit paraların da yerel ekonomiyi canlandığı ifade edilmiştir. Yerel kaynaklara göre Hatay'daki bankalarda Suriyelilere ait döviz mevduatının 2-2,5 milyar Dolara ulaştığı ifade edilmektedir. Bunların yanı sıra Suriye'deki iç çatışmadan dolayı Halep'in ticaret merkezi olma özelliğini kaybetmesine paralel olarak Suriyeli iş adamlarının yatırımlarını Hatay bölgesine kaydıracağı ifade edilmektedir. Bu kapsamda 2009 öncesinde dönemde 13 bin 300 olan aktif işyeri sayısının, 2012 yılı sonu itibariyle 19 bine ulaşması dikkat çekicidir. Kısa süre içerisinde aktif işyeri sayısında %41'lik bir artış yaşanması Suriyelilerin de ilk etapta Hatay bölgesinde ticarete başladıklarına işaret etmektedir. Suriyeliler yerel düzeyde restoran işletmeciliğinden büyük çaplı üretim yapan fabrikalara kadar geniş bir sektörde iş hayatına atılmış bulunmaktadır. Bu bağlamda Hatay'ın farklı devletlere yönelik ticaretinin de Suriyeli iş adamlarının etkisiyle değişim geçirdiği ifade edilmektedir.¹⁰ Nitekim istatistikî tablolar da saha araştırması sırasında ileri sürülen varsayımları destekler niteliktedir.

Aşağıda 2010 yılına ait göstergelere bakıldığında Hatay'ın ihracatında Suudi Arabistan birinci sırada yer alırken Suriye ise altıncı sırada yer almaktaydı. Mısır ve Irak ise sırasıyla iki ve üçüncü sıralarda bulunmaktaydı.

1. Suudi Arabistan	176.864.272
2. Mısır	149.578.410
3. Irak	130.786.531
4. Rusya Federasyonu	128.402.821
5. Romanya	118.153.141
6. Suriye	117.981.440
7. İtalya	109.101.936
8. Ürdün	63.359.647
9. Ukrayna	58.397.467
10. Lübnan	55.367.110

Hatay 2010 Yılı İhracatı

⁹ Altınözü'nde yerel ahali ile gerçekleşen derinlemesine mülakatlar.

¹⁰ Hataylı iş adamlarıyla gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar.

Krizin başlamasıyla birlikte 2011 yılında Hatay'ın dış ticaretinde Suriye dördüncü sıraya yerleşmesine karşın yıllık ihracat hacminde 21 milyon Dolarlık bir düşüş yaşanmıştır. Diğer yandan İtalya'ya yönelik gerçekleştirilen ticarete ise büyük bir artış olmuş ve İtalya 2011 yılında en fazla ihracat yapılan devlet sıralamasında birinci sıraya yerleşmiştir. Suriye ile paralel olarak Hatay'dan Mısır ve Ürdün'e yönelik ihracatta da bir azalma olmuştur. Bu dönemde Suriye pazarında yaşanan daralmaya karşın, Irak pazarında ise bir genişleme yaşanmıştır. Bunun temel nedeni Irak ile Suriye arasındaki ticaret hacminin azalmasıdır. (Khawaj/June 24, 2012)

1. İtalya	270.954.994
2. Irak	218.300.699
3. Suudi Arabistan	208.175.906
4. Suriye	96.978.595
5. Romanya	95.561.784
6. Mısır	70.342.903
7. Ukrayna	58.217.639
8. Ürdün	52.472.250
9. Almanya	41.743.357
10. İngiltere	39.171.988

Hatay 2011 Yılı İhracatı

2012 yılına bakıldığında ise Suriye krizinden dolayı Hatay'ın ihracat güzergâhının daha da belirginleştiği dikkat çekmektedir (TUIK, Rapor tarihi:17.06.2013). 2010 yılında Irak'a yapılan ihracat yaklaşık 131 milyon Dolar iken söz konusu rakamlar 2012 yılında 276 milyar Dolara çıkmıştır. Dolayısıyla Irak'a gerçekleştirilen ihracatın %100 artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Arap devletlerine yönelik ihracatta da bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle Suriye sınırının kapanmasıyla birlikte Hatay'dan Orta Doğu devletlerine gerçekleştirilen ticaretin ciddi boyutlarda olumsuz etkileneceği daha önceden belirtilmekteydi. Ancak, 2012 yılına bakıldığında söz konusu ihracatın da artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Ro-Ro seferlerinin başlamasına paralel olarak Suudi Arabistan, Mısır, Lübnan, İsrail gibi devletlere gerçekleşen ihracat rakamları dikkat çekmekteydi. Bu bağlamda en önemli olgu ise krizle birlikte İsrail ve Lübnan'a gerçekleşen ihracattır. Kriz öncesi dönemde İsrail'e yapılan ihracat ilk on devlet sıralamasında yer almaz iken 2012 yılında ise söz konusu ihracat Suriye'yi de aşarak yaklaşık 62 milyon Dolar seviyesine çıkmıştır. Dolayısıyla Suriye krizinden kaynaklanan bir daralma yerine yeni ihracat kanallarının açıldığı

333 Kamuran Reçber-Veysel Ayhan

gözlemlenmektedir. Nitekim saha araştırması sırasında belirtildiği üzere Suriye krizinin etkisiyle Suriye'nin ihracatından boşalan alanların bir kısmını Hataylılar gerçekleştirirken, Hatay'a gelen Suriyeli iş adamları da eski bağlantılarına Hatay üzerinden gerçekleştirdikleri üretimlerle de ihracatlarını sürdürmektedir.

1. Irak	276.872.005
2. Suudi Arabistan	254.428.406
3. Rusya Federasyonu	200.768.489
4. Mısır	162.680.550
5. Lübnan	126.045.512
6. Romanya	71.805.380
7. ABD	67.812.802
8. İsrail	61.775.218
9. Suriye	56.759.033
10. İtalya	56.036.121

Hatay 2012 Yılı İhracatı

Bu bağlamda 2013 yılının ilk 3 ayında Hatay'daki ihracatçı firmaların devlet ihracat performanslarına bakmakta yarar vardır. Aşağıda görüleceği üzere Hatay'dan 2013 yılında farklı devletlere de ihracat kanalları açılmıştır. 2012 yılında çok düşük ihracat gerçekleştirildiği veya ekonomik ilişkilerin olmadığı devletlere 2013 yılında önemli bir ihracatın gerçekleştirilmesinin doğrudan Suriye kriziyle ilişkili olduğu düşünülebilir.

1000 ABD Doları- Ülkeler	1-31.03.2012	1-31.03.2013	1 Ocak-31.03.2012	1 Ocak-31.03.2013
Hatay	173.114	221.320	483.340	618.29
Almanya	2.192	2.386	10.164	6.665
Birleşik Arap Emirlikleri	14.273	2.010	16.309	7.459
Birleşik Devletler	7.780	11.208	17.481	14.223
Birleşik Krallık	3.400	2.341	12.103	9.026
Cezayir	148	279	336	15.131
Çin Halk	717	5.225	2.596	11.230

Cumhuriyet				
Endonezya	0	11.275	2	11.275
Fas	2.254	7.342	2.782	7.678
Fransa	1.859	3.349	5.512	10.038
Irak	27.493	29.377	82.008	82.006
İsrail	6.103	6.438	22.824	30.192
İspanya	6.168	4.759	16.149	15.653
İtalya	15.112	13.469	19.599	39.211
Libya	660	4.367	4.054	9.139
Lübnan	4.238	7.975	24.393	15.986
Mısır	5.766	27.090	12.844	45.893
Romanya	10.211	6.166	25.911	19.607
Rusya Federasyonu	10.475	16.508	37.788	59.086
Suriye	4.832	11.119	15.033	35.057
Suudi Arabistan	19.913	20.083	64.673	64.268
Ukrayna	1.595	2.089	8.810	7.942
Urdun	3.652	4.237	9.234	9.676

31.03.2013 İhracatçı Firmaların Kanuni Merkezleri Bazında Ülke İhracat Performansı (1000 \$)

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere Hatay'ın Orta Doğu ve Suriye ile olan ticareti 2013 yılının ilk iki ayı itibarıyla gelişme göstermiştir. TUIK verileri arasında bazı farklı hesaplamalar olmasına karşın, Hatay'ın ihracatında Irak'ın önemli bir sırada yer almaya devam ettiği görülmektedir. Ayrıca, Hatay'ın ihracatında bazı yeni pazarların da oluşmaya başladığı gözlemlenmektedir.

	Ülke adı	Toplam İhracat Dolar
1.	Irak	77.292.443
2.	Rusya Federasyonu	62.632.609
3.	Suudi Arabistan	55.162.868
4.	Mısır	45.013.020
5.	İtalya	37.657.194
6.	Suriye	34.179.532
7.	İsrail	31.533.345
8.	Romanya	18.597.497
9.	Lübnan	16.657.580
10.	İspanya	15.420.832

11.	Belçika	14.538.910
12.	Cezayir	14.330.970
15.	ABD	14.223.396
16.	Tunus	8.648.553
17.	Libya	8.001.104

(TUIK-Rapor tarihi:17.06.2013, İl ve Devletlere göre 3 aylık dış ticaret)

Sonuç olarak ekonomik açıdan bakıldığında Suriye krizinin doğrudan Hatay bölgesi ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere yol açmakla birlikte kısa sürede olumsuz etkilerin farklı ekonomik hareketlerle yerini yerel ekonomiyi canlandırıcı duruma bıraktığı hem saha çalışmaları hem de istatistikî verilerle ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Suriye'deki iç çatışmaların, Hatay ilindeki taşımacılık sektörüne olumsuz etkisi olmuştur.

Türkiye'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük taşımacılık filosuna sahip olan Hatay, özellikle Orta Doğu devletlerine gerçekleştirilen karayolu ihracatında önemli bir konuma sahiptir. Arapça bilen kesimler tarafından ağırlıklı olarak gerçekleştirilen taşımacılık, krizle birlikte ekonomik bir daralma yaşamaya başlamıştır. Kriz öncesi yaklaşık 10.000 bin çekiciyle (TIR) Hatay, Türkiye'de uluslararası yük taşımacılığı yapan taşıtların yaklaşık % 11'ini bünyesinde barındırmıştır. Hatay, kayıtlı yaklaşık 10.000 adet araçla Türkiye'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük nakliye filosuna sahiptir. Arap devletlerine gerçekleştirilen taşımacılığın merkez noktası olan Hatay, Türkiye'nin ve yakın bölge devletlerinin Arap devletlerine açılan kapısı konumundadır.

Hatay'daki taşımacılık sektörü bir yandan bölgedeki yaş ve kuru yük taşımacılığının ana gövdesini oluştururken diğer yandan da yerel düzeyde de Hataylı sürücülerin/şoförlerin önemli bir geçim kaynağıydı. Sefer başı bölgeye göre değişmekle birlikte 500 ile 1500 Dolar arası gelir elde eden Hataylı sürücüler Lübnan'a günü birlik gidip gelebilmekteydi. Ancak, Ro-Ro seferleri hem zaman hem de maliyetlerin artmasına yol açarken ortaya çıkan yeni maliyetlerden doğrudan nakliyeciler ve sürücülerden ziyade deniz taşımacılığı yapan firmaların kazandığı ifade edilmektedir. Nakliyeciler, Lübnan'a yaklaşık 16-20 saat, Suudi Arabistan'a ise 40 saati aşan bir zaman dilimi içinde yük taşındığını belirtmektedirler. Aynı şekilde nakliyeciler, İsrail üzerinden Ürdün ve Orta Doğu'nun diğer devletlerine yük taşımacılığının ise daha zor koşullarda gerçekleştiğini vurgulamaktadırlar¹¹

¹¹ Hataylı Şoförlerle gerçekleştirilen mülakat ve görüşmeler, Şubat 2013.

Cilvegözü Sınır Kapısı	Eşya taşımali ve eşya dolu taşımacılık, araç sayısı
Temmuz 2010	15.000
Temmuz 2011	15.000
Aralık 2011	7.980
Temmuz 2012	3.023
Ağustos 2012	30
Eylül 2012	184
Ekim 2012	4793
Aralık 2012	4364
Ocak 2013	4355
Şubat 2013	4557
Nisan 2013	4355
Mayıs 2013	4364

Tablo 2: Taşımacılık ve Araç Sayısı

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere Hatay'ın Cilvegözü sınır kapısından Suriye ve Orta Doğu'da bulunan diğer Arap devletlerine geçiş yapan nakliye araçlarının sayısında Suriye'deki iç çatışmalarla birlikte oldukça önemli sayılabilecek değişiklikler yaşanmıştır. Cilvegözü'nden Suriye'ye 2010 yılının Temmuz ayından itibaren *eşya taşımali ve eşya dolu çıkış* yapan araç sayısı yaklaşık 15 bin olmuştur (<http://www.kugm.gov.tr/>). 2011 yılının Temmuz ayında da benzer rakamlara ulaşılmıştır. Ancak Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarının alındığı 2011 yılının Aralık ayında ise söz konusu araç sayısında aniden %50 düşüş kaydedilmiştir. 2011 yılının Aralık ayında Hatay'da eşya taşımali çıkışlar 4,120 olurken eşya dolu araç çıkışı da 3,860 düşmüştür (<http://www.kugm.gov.tr/>). Araç sayılarındaki düşüş krize paralel olarak sürmüş ve 2012 yılının Temmuz ayına gelindiğinde ise eşya taşımali çıkışlar 1,611'e gerilerken eşya taşımali çıkışlarda 1,592'e düşmüştür. Ancak, 20 Temmuz 2012 tarihinde Suriye sınırında ve ara bölgede Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetinde bulunan 12 çekicinin (TIR) yağmalanması ve yakılması ile sınırdan geçişler durma noktasına gelmiştir. Bu kapsamda 2012 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Cilvegözü sınır kapısından geçişler oldukça azalmıştır. Ekonomik etkilerin ortaya çıkmaya başlayacağı Ekim ayında ise geçişler yeniden sınırlı düzeyde açılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 2012 yılının Ekim ayında tekrar artış gösteren geçişlerin 2013 yılında da benzer rakamlarla sürmesi, söz konusu güzergâhta ve iş kolunda belli bir rahatlamanın yaşanmaya başladığına işaret etmektedir. (Ulaştırma Bakanlığı, Sınır Geçiş İstatistikleri, 2012, 2013 <http://www.ubak.gov.tr/>)

Kayıt Dışı Ekonomi ve Hatay'a Etkisi

Suriye krizinin Hatay'a etkisi analiz edilirken, kayıt dışı ekonomi üzerinde de durmakta yarar vardır. Kayıt dışı ekonomi iki açıdan birbiriyle çatışan bir özelliğe sahiptir. Her ne kadar literatürde kayıt dışı ekonominin nihai aşamada rekabetçiliği zayıflattığı ve uzun vadede ekonomik kayba yol açtığı ileri sürülse de, yerel düzeyde bakıldığında kayıt dışı ekonominin büyük bir ekonomik değer yarattığı dikkat çekmektedir. Suriye iç savaşı öncesinde de Hatay'da Suriye ile komşu olmanın getirdiği bir kayıt dışı ekonomi zaten bulunmaktaydı. Ancak, iç savaş ve Suriye devletinin sınırları ve sınırları üzerinde kontrolünü kaybetmesiyle çok daha büyük boyutlarda ve farklı kalemlerde kaçakçılık yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Hatay'ın kayıt dışı ekonominin merkezi haline dönüşmeye başladığı gözlemlenmiştir. Hatay bölgesinde gerçekleşen toplantılar ve görüşmelerin sonucunda kayıt dışı ekonominin hem bireysel hem de örgütlü düzeyde gerçekleştirildiğine dikkat çekilmiştir. Sınır ticaretinin canlı hayvandan, şeker ve petrol ürünlerine kadar oldukça geniş bir alana yayıldığına dikkat çekilen görüşmelerde devletin tüm engellemelerine rağmen sınır ticaretinin önüne geçilemediği vurgulanmıştır.

Kayıt dışı ekonominin Hatay bölgesine bir diğer etkisi de gelirlerin el değiştirmesi olarak yaşanmaya başlamıştır. 2011 öncesi dönemde kayıt dışı ekonomi de birçok kesim gelir elde ederken, kriz ve muhaliflerin sınır bölgelerini ele geçirmesinden sonra Arap Alevilerin Suriye ticaretindeki rolleri zayıflamaya başlamıştır. Bu durum Hatay'daki zenginliğin de zamanla el değiştirmesine yol açabilir.

Diğer yandan kayıt dışı sınır ticaretinin muhalif güçlerin savaşı sürdürmeleri için ekonomik bir gelir haline dönüştüğü de ileri sürülmektedir. Muhalif grupların kontrolü altında bulunan bölgelerden Türkiye'ye getirilen ürünlerden muhalif grupların da belli bir ekonomik gelir elde ettiği ifade edilmektedir. Böylelikle sınır ticaretinin yalnızca Hataylılara değil aynı zamanda muhaliflere de savaşı sürdürmeleri için gerekli ekonomik kaynağı yarattığı vurgulanmaktadır.¹²

Öte yandan kriz öncesi dönemde sınır ticaretine konu olan malların başında kaçak sigara ve şeker gibi ürünler gelirken krizle birlikte petrol ürünleri daha fazla gelir getirdiği için daha fazla talep görmeye başlamıştır. Sınır ticaretinin yerel düzeyde ekonomiyi canlandırdığı dikkat çekerken Suriye içerisinde de bazı olumsuz yansımalarının olduğu ifade edilmiştir. Görüşmeler sırasında sınır ticareti nedeniyle Suriye'de canlı hayvan sıkıntısının baş gösterdiği ve bundan dolayı muhalif grupların bazı ürünlerin Türkiye'ye girişine izin vermediğinin belirtilmesi dikkat çekici olmuştur. Ancak iç savaşın getirmiş olduğu ekonomik

¹² Hatay-Suriye sınırında yerel aktörlerle gerçekleşen görüşmeler.

yükten dolayı sınır ticaretinin her geçen gün daha da büyüyerek genişlediği de vurgulanmıştır.¹³

İllegal sınır ticaretinin miktarı bilinmemekle birlikte petrol ticaretiyle birlikte milyar Dolara yaklaştığı farklı kesimler tarafından ifade edilmektedir. Ancak, ticaretin doğasından dolayı rakamların gerçekliği her zaman tartışmalı olmaya devam edecektir.

Sonuç ve Öneriler

Suriye’de yaşanan savaşın ekonomik etkilerinin olduğu kadar toplumsal etkilerinin de olduğu gözlemlenmektedir. Krizin Hatay’a etkisini sınırlamak için ilgililerin acil eylem planlarını hayata geçirmesi oldukça önemlidir. İlerleyen dönemlerde devreye girecek olan eylem planlarının krizin etkisini ortadan kaldıramayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda araştırma ekibinin ulaştığı sonuçlar üzerinden şu tespitler ve önerilerde bulunmak gerekmektedir.

1. Krizin ekonomik etkilerini dikkate alarak, acil bir eylem planı hazırlanmalı ve toplumsal düzeyde krizden etkilenen gruplara özel ekonomik destekler sunulmalıdır.
2. Suriye krizinden dolayı Hatay’a yerleşmiş bulunan sığınmacı-mültecilere gelir getirici meslek edinme kursları açılarak, bölgenin yeniden kalkınmasında yeni işgücünden yararlanılmalıdır.
3. Suriye devletinin sınırları ve sınırları üzerinde kontrolünü kaybetmesiyle çok daha büyük boyutlarda ve farklı kalemlerde gerçekleşen kaçakçılığa yönelik yeni yaptırımlar uygulanmalıdır. Hatay’ın kayıt dışı ekonominin merkezi haline dönüşmemesi için gerekli hukuki alt yapı hazırlanmalıdır.
4. Kayıt dışı ekonominin önüne geçilemediği takdirde devletin vergi kaybının önüne geçilmesi için geçici olmak koşuluyla bazı yeni düzenlemelerin yapılması tartışmaya açılabilir.
5. Hatay bölgesinde yaşanan farklı toplumsal gruplar arasında bir ayrışma ve ötekileştirme sürecinin yaşandığı dikkate alınarak, toplumsal barışı sağlayıcı girişimlere acil öncelik verilmelidir. STK’lerin desteğine bu konuda başvurulabilir.
6. İlk önce Suriye, ardından da Mısır üzerinden gerçekleşen ihracatın durma noktasına gelmesinden dolayı yaşanan maddi kayıpların giderilmesi için bir araştırma komitesi ve fonun oluşturulması gerekir.

¹³ Petrol ticaretinde Reyhanlı ve Altunözü’de yoğun bir ticareti hareketlilik olduğu, araştırma ekibi tarafından da tespit edilmiştir. Örneğin, Oğulpınar ve Beşaslan yerleşim birimlerinde kaçak mazot ve petrol ürünlerinde yoğun bir ticaret yaptığı yapıldığı görülmektedir.

7. Suriyeli sığınmacılardan kaynaklanan düşük ücretli yeni işgücü imkânının Hatay ekonomisi üzerinde olumlu etki yapabilmesi için yasal düzeyde çalışma hakkının kısa sürede tanınması gerekir.
8. Suriye'deki iç savaşın lojistik ve insan faktörü açısından doğrudan Hatay üzerindeki etkisini sınırlandırmak için bazı özel güvenlik ve istihbarat tedbirlerinin alınması gerekir.
9. Suriyeli sığınmacılar ile yerel vatandaşlar arasında ortaya çıkan ideolojik, mezhepsel ve ekonomik sorunların giderilmesi için sığınmacı kamplarının seçimlerinde birçok unsurun dikkate alınması gerekir.
10. Kamp dışında yaşayan sığınmacılara dönük bir takım ekonomik destek planlarının hayata geçirilerek yerel unsurlara yakınlaşmasının sağlanması gerekir.
11. Turizm, taşımacılık, sağlık, küçük esnafların krizden ekonomik etkilerini ortaya koymak için acilen bir komitenin kurulması ve vergi başta olmak üzere, söz konusu kesimlerin yaşadığı ekonomik sıkıntılara dönük bazı yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerekir.
12. Suriyeli sığınmacıların alt sektörlerde çalışması sonucu, bölgede yeni bir iş gücü olgusunun ortaya çıkmasının getirdiği toplumsal rahatsızlığı gidermek için, mikro kredi sisteminin Hatay bölgesinde kesimlere uygulanmasına dönük bir fizibilite çalışmasının yapılması
13. Muhafif güçlerin şehir merkezlerindeki hareketliliğine yönelik bir takım güvenlik ve istihbarat düzenlemelerinin acilen hayata geçirilmesi gerekir. Böylelikle yerel halkta oluşan tedirginliğin girdirilmesine katkı sağlanması sağlanmalıdır.
14. Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarının bölgedeki insani faaliyetlerinden kaynaklanan ekonomik hareketliliğin devletin vergi kaybına yol açmaması için yalnızca güvenlik boyutuyla değil Çalışma Bakanlığı boyutuyla da takibinin yapılması gerekir.
15. Hatay bölgesindeki küçük ve orta ölçekli işletmeler için vergi ve banka kredilerine yönelik özel düzenlemelerin acilen hayata geçirilmesi gerekir.
16. Bankacılık sektörünün Suriye'de yaşanan krizle birlikte Hataylı firmaların kredi taleplerine yönelik farklı garantiler istemesinin hukuki altyapısının araştırılması ve doğrudan farklı uygulamalarda bulunan bankalara yönelik cezai tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekir.
17. Ev kiralarında yaşanan artıştan dolayı bölgede çalışan memurlara yönelik geçici de olsa kira yardımının yapılması gerekir.

18. Sığınmacılar-mültecilerin yerel halkla kaynaşmasını sağlayıcı sosyo-kültürel aktivitelerin düzenlenmesi için ortak projelerin hayata geçirilmesi gerekir.
19. Arapça-Türkçe eğitim veren birinci ve ikinci basamak özel okulların kurulmasına yönelik yerel iş adamlarının teşvik edilmesi gerekir. Bunun için alt yapı hazır olduğunda Hatay'da bir "Türk-Arap Üniversitesi"nin açılması için ekonomik teşvik verilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

KUGM (2010),

http://www.kugm.gov.tr/BLSM_WIYS/KUGM/tr/Belgelik/sinir_gecis/2010/20110110_151928_2769_1_44520.pdf

KUGM (2011),

http://www.kugm.gov.tr/BLSM_WIYS/KUGM/tr/Belgelik/sinir_gecis/2011/20120103_085324_2769_1_64.pdf

Ulaştırma Bakanlığı (2013), Sınır Geçiş İstatistikleri, 2012, 2013 <http://www.ubak.gov.tr/>

Khawaja, Moign. (2012), "Iraq-Iran multi-billion trade compensates drop in trade with Syria" *Arabian Gazette*, June 24, 2012,